

SUNUŞ

BİLİMSEL sosyalizmin temel taşı olan ekonomi politiğin eleştirisi, Karl Marx'ın bütün ömrü boyunca üzerinde kafa yorduğu başlıca sorunlardan biri oldu ve onun araştırmalarının başlıca konusunu oluşturdu. Gerçekten, *Kapital*, uzun bir çalışmanın ürünüdür ve bu ana yapıtın kökleri, yazarının gençliğine kadar uzanır.

Marx, 1842'de, *Rheinische Zeitung*'da, orman kaçakçılığı ve Mosel köylülerinin durumu ile ilgili yasaları incelerken, ekonomik ilişkilere gereken her önemi verme gereğini duydu.¹ Devlete yapısını veren insanların iradesi değildir, insanlar arasındaki ilişkilerin nesnel durumudur. Burjuva toplumu açıklayan, Hegel'in savladığı gibi, bu toplumun hukuki zırhı değildir; bu hukuki zırh bir üstyapıdan başka bir şey değildir ve burjuva toplum, mülkiyet ilişkileriyle açıklanır. "*Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*"ne "*Giriş*"te² biçimlenecek olan bu fikir, onun araştırmalarına

¹ Engels, R. Fischer'e 5 Nisan 1893'te yazdığı mektubunda şöyle diyor: "Marx'ın, orman kaçakçılığı ve Mosel köylülerinin durumuyla ilgili yasalarla uğraşırken politikadan salt iktisadi ilişkilere geçmek zorunluluğunu duyduğunu ve böylelikle sosyalizme vardığını kendisinden sık sık dinlemişimdir."

yön verecek ve 1844'te, Paris'e geldiğinde, Marx, Adam Smith gibi, J.-B. Say, Ricardo ya da Boisguillebert gibi ünlü iktisatçıların yapıtlarını didik didik edecektir. Daha o zaman, *1844 Elyazmaları*, burjuva ekonomi politiğin kategorilerinin bu ilk eleştirici incelemesini yansıtır. Engels'in *Deutsch-Französische Jahrbücher*'de yayınladığı "Bir Ekonomi Politik Eleştirisi Denemesi"nin³ Marx üzerinde belirleyici bir etkisi olacaktır, Marx, bunu, *Ekonomi Poliğin Eleştirisine Katkı*'nın "Önsöz"ünde kendisi kabul etmektedir.

Her ne kadar Marx, ekonomi politik alanına, gençlik yapıtlarında ifadesini bulan felsefi bir görüş açısından hareket ederek yaklaştıysa da, onun bilimsel araştırmaları, Fransız sosyalizminin teorisyenleriyle ilişkileri, devrimci işçi kulüplerine sık sık gidip gelmesi, kendi temel konumuna onu hızla götürecektir. Brüksel'de Alman İşçileri Derneğinde, Ocak 1848'de verdiği derslerde (ki bunlar, *Ücretli Emek ve Sermaye* başlığı altında yayınlanmıştır), Marx, daha o zaman, en önemli buluşunun kalın çizgilerini saptamıştı: artı-değer teorisi. O, bu dönemde, yalnızca, *Alman İdeolojisi*'nde (1845-1846) bulunan tarihsel materyalizm anlayışını geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda, iktisadi doktrinlerini eleştirdiği Proudhon'a karşı kaleme aldığı bir yapıt olan *Felsefenin Sefaleti*'ni de yazmış bulunuyordu. 1847'de yayınlanan bu kitapta, ekonomi politiğin eleştirisi kaba çizgileriyle daha o zaman sunuluyorsa da, bu, henüz, birkaç yıl sonra belirlenecek olan bilimsel kesinlikle geliştirilmiş değildi. Her ne kadar, Ricardo'nun görüşünün darlığının ve onun teorilerinin aşılması gerektiğinin tam bilincindeyse de, hâlâ, onun para ve rant teorilerini kabul etmektedir. Kuşku yok ki, Marx, şimdiden bu teorilerin, bizzat Ricardo'nun görüşü açısından mantıklı olmayan yanlarını belirtmekten geri kalmamaktadır; ama Ricardo'nun

² Bkz: K.Marx, F.Engels, *Din Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 37-55.

³ Engels'in adı geçen yazısı için bkz.: Karl Marx, *1844 Elyazmaları*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 397-433.

teorisini çürütmeden önce, kendisinin, henüz ancak kaba çizgileriyle saptanmış olan ekonomik doktrinini ayrıntılı olarak geliştirmesi gerekmektedir

1848 devriminin, Marx'ı, çalışmalarından nasıl ayırdığı ve onun, Almanya'da, demokratik devrim uğruna savaşında, nasıl yer aldığı bilinmektedir. Onun yeniden ekonomi politik araştırmalarına girişebilmesi için, sürgününü ve 1850'de Londra'ya yerleşmesini beklemek gerekecektir. Marx, Londra'da, klasik ekonomi politik denen burjuva toplumun teorisini, en yetkin biçimde geliştirmiş olan bir ülkenin göbeğinde, ideal bir gözlem noktasında bulunuyordu. British Museum'daki zengin belgeler, Avustralya ve Kaliforniya altın madenlerinin bulunmasıyla iktisadi yaşamın girmiş olduğu yeni gelişme aşaması, onun için, gözlem ve inceleme kaynaklarıdır. *Neue Rheinische Zeitung*'un 1850 sonbaharında yayımlanan sayısından başlayarak 1847 iktisadi bunalımını ve 1848-49 yıllarının geri dönen gönencini içeren son yılların iktisadi yaşamının bilançosunu çıkarıyor ve bundan şu sonuçlara varıyor:

"Burjuva toplumun üretken güçlerinin, burjuva ilişkileri çerçevesinde, tam bir bolluk içinde geliştiği bu genel gönenç döneminde, gerçek bir devrim sözkonusu olamaz. Böyle bir devrim, ancak şu iki etmen, modern üretken güçler ile burjuva üretim biçimlerinin çatıştıkları dönemlerde olanaklıdır. Kitadaki düzen partilerinin ayrı ayrı hiziplerinin temsilcilerinin, karşılıklı olarak birbirini karalayarak şu anda girişmiş oldukları çeşitli kavgalar, yeni devrimler için vesile yaratmak şöyle dursun, tam tersine, ancak şu anda ilişkiler tabanının bu kadar sağlam olmasından, (ve gericiliğin bilmediği bir şey) bu kadar burjuva olmasından ötürü olanaklıdır. Burjuva gelişmeyi durduran her türlü gerici girişim, nasıl bu temele çarpıp kırılmaya mahkûmsa, demokratların bütün ahlaki öfkelenmeleri ya da bütün heyecanlı söylevleri aynı akıbeta uğramaya mahkûmdur. Yeni bir devrim, ancak yeni bir bunalımdan sonra olanaklı olacaktır. Ama birincisi, ikincisi kadar kaçır-

nılmazdır."⁴

Sınırlı bir dinginlik döneminin gelmekte olduğu bellidir ve Marx, iktisadi araştırmalarına hız vermek için bundan yararlanacaktır. O, her gün British Museum'da çalışır. Hızla ilerlemektedir ve, daha 2 Nisan 1851'de, Engels'e şu haberi verir:

"Öyle bir noktaya vardım ki, beş hafta içinde [Museum'daki] şu cansıkıcı iktisat üzerine çalışmalarımı sona erdireceğim. Ve iktisat çalışmalarına, ondan sonra, evde devam edeceğim; Museum'da başka bir bilimle uğraşacağım. Bu iş benim canımı sıkmaya başladı. Özünde, bu bilim, çoğu kez son derece ince ayrıntılar içeren tek tek incelemelerde, bütün çalışmalara karşın, A. Smith ve D. Ricardo'dan bu yana, pek ilerlemiş değildir."⁵

Ama Engels, kendisine yanıtında, kararının bu kadar kesin olmaması gerektiğini öğütüyor:

"Okuman gereken önemli sayılabilecek tek bir kitap kaldığı sürece, yazmaya başlayamazsın."⁶

Gerçekte Marx, bir iktisadi yapıtlar yığımına dalmış bulunmaktadır ve çalışmalarının sona erdiğini o kadar erken göremeyecektir. Ama onun sürdürdüğü yaşam, çetin bir yaşamdır. Bu yıllar, yaşamının en zor yılları olacaktır. Hemen hemen hiç bir geliri yoktur ve büyümekte olan bir ailenin gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Engels'in hiçbir zaman esirgemediği yardımına karşın, yoksulluğu biraz olsun gidermek için, Marx, *New York Daily Tribune*'ün muhabirlik görevini kabul ediyor. Hatta bu günlük gazetenin yayımcılarından biri olan Dana'nın yönettiği ansiklopedi için de, yazı yazmayı kabul edecektir. Marx'ın gazetedeki işi, fiilen, oldukça düzenli bir tempoyla, 1862'ye kadar sürecektir, ve onun, siyasal olayların gelişmesini izlerken gösterdiği dikkate tanıklık eden bir sıra değerli makale

⁴ Mehring, *Aus dem Literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedrich Engels...*, c.III, s.467-468.

⁵ MEGA III/1, s.180. [Marx-Engels, *Gesamtausgabe*, (Marx-Engels, "Tüm Yapıtları").]

⁶ *Ibid*, s.184.

yazmış olması, kendisine bu yüzden borçlu olmamıza karşılık, gene de iktisadi yapıtını olgunlaştırıp sunmasını geciktirmiştir.

Bu arada, 1857'de, Marx ve Engels'in yazışmalarında, gelişini önceden haber veren işaretleri dikkatle belirtmiş oldukları iki yıldır gelişmekte olan bunalım, had aşamaya giriyor. Fransa'da ve Almanya'da mali spekülasyonlar, New York'ta borsa rayiçlerinin ani düşüşü, birkaç sanayicinin gürültülere neden olan iflası, ekonomi dünyasının derin altüst oluşlara sahne olacağını göstermektedir. Engels, Marx'a yazdığı 17 Kasım 1856 tarihli mektubunda şöyle diyor:

"Devrim için bugünkü kadar *elverişli bir alan* bulmak kolay olmayacaktır. ... Ne mutlu ... ancak büyük bir yüreklilikle ve en büyük kararlılık ve azimle bir şey yapılabilir, çünkü, artık bu kez suların yükselişi 1848'deki kadar hızlı olmayacaktır."⁷

11 Temmuz 1857'de de, Engels'e bir mektubunda, Marx şöyle diyor:

"*Crédit Mobilier*'nin gidişi ve genel olarak Bonaparte maliyesinin gösterdiği üzere, devrim yaklaşmaktadır."⁸

Demek ki, bu iki adamın zihninde, devrimci patlama bunalıma bağlıdır ve "birincisi, ikincisi kadar kaçınılmazdır". Ama düşünüyorlar ki, bu kez, kapitalizm on yıl var ki, durumu düzeltmekte çok daha büyük zorluklarla karşılaşacaktır ve sosyalist kampta da birçok hayal yok olmuştur; ki, bu da, daha enerjik ve daha açık bir eylem olanağı sağlayacaktır.

Marx için bu düşünceler, bir başka anlam da taşımaktadır. Klasik ekonomiyi incelerken, burjuva düzenin temel çelişkilerine ve bu düzenin teorisyenlerinin yapıtlarının vardıkları çıkmazlara ışık tutan bazı sonuçlara varmıştır. İşçi sınıfı, şimdi artık, devrimci eylemini dayandıracığı bir bilimsel temeli emrinde hazır bulabilir. Ve Marx'ın,

⁷ MEGA III/2, s.156.

⁸ *Ibid.*, s.201.

üzerinde yedi yıldan beri çalıştığı bu kapitalist ekonomi eleştirisini sunmak, geciktirilmemesi gereken bir konu olmuştur. 8 Aralık 1857'de Engels'e şöyle yazıyor:

"Ekonomik incelemelerimin tahlilini tamamlamak için, tufandan önce hiç değilse genel çizgilerini aydınlığa kavuşturmak amacıyla, her gece, sabahlara kadar deliler gibi çalışıyorum."⁹

Marx'ın çalışmaları, vardığı sonuçları yayınlanmak üzere kaleme alacak kadar ilerlemiş bulunmaktadır. 23 Ağustos 1857'den başlayarak *Kapital*'e varacak kişisel araştırmalarının ürünü olan özgün çalışmalarının zaman bakımından ilkinin oluşturan ekonomi politiğin eleştirisine bir giriş yazmaya başlıyordu.¹⁰ Uyguladığı plan, bu ekonomi politiğin eleştirisinin, şimdiden kafasında son derece açık olarak yer aldığını göstermektedir. Burjuva bilgilerin benimsemiş oldukları büyük kategorileri birbiri ardından inceleyerek, bunların yanlışlıklarını gösteriyor ve aralarındaki diyalektik ilişkilere ışık tutuyor. Dolayısıyla, ekonominin genel kavramlarının soyut sınıflandırılmasına karşı olduğu gibi, bu kavramların tarih sırasıyla incelenmesine de karşı olan kendi yöntemini tanımlıyor. Ekonomik olaylar, kapitalizmin gelişme aşamasında, saf durumda incelenmeye hazır bir görünüş içinde ortaya çıkarlar. Soyuta varmak için kavramdan hareket etmek gerekir ve kavramlar açıkça saptanıldığı zaman da, belirlenmelerinin bütün çapraşıklıkıyla onu zenginleştirmek üzere somuta dönülür. Demek ki, bu giriş, gerçekte, bir metodoloji incelemesidir; Marx'ın burjuva ekonomi politiği biliminin, bu bilimin yöntem bakımından kusurlarını ayırdedecek kadar ve felsefi görüş açısına yükselecek kadar eleştirisini geliştirmiş olduğunu gösterir. Ama girişi kaleme alırken, Marx'ın kendisi de, bunun bir hakiki giriş

⁹ *Ibid.*, s.253.

¹⁰ İlk *Neue Zeit*'ta yayınlanan bu giriş, bizi, hem Marx'ın çalışma yöntemi konusunda, hem de onun teorisinin *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'yi yazmadan önce bile ulaştığı olgunluk düzeyi hakkında aydınlatan, marksist yazının temel metinlerinden biridir.

olmaktan çok, kendi kişisel düşüncelerinin açıklanması olduğunu duyumsatır. Onun için, 4. noktadan başlayarak konu başlıklarını not etmekle yetinmekte ve bunların altına daha şimdiden çerçevesini yarı-çizebildiği bir yazıya yarayacak olan notlar koymaktadır. Ve tasarıları, *Eleştiriye Katkı*'nin ortaya çıkmasıyla gerçekleştiği zaman, bunun önsözünde şöyle diyecektir:

"Hazırlamış olduğum bir genel girişi yayınlamıyorum: çünkü, düşünüp taşındıktan sonra, bana öyle geldi ki, il-könce kanıtlanması gereken sonuçlar hakkında önceden yargılara varmak, ancak sıkıcı olabilirdi ve beni izleyecek okurun tekilden genele geçmesi gerekecekti."¹¹

Marx'ın bir bütün oluşturan yapının planı, gözünün önünde taslak halinde belirmektedir. Onun için, daha Ekim 1857'den başlayarak araştırmalarının sonuçlarını defterlere not edecek ve kendi buluşlarını, burada formüle edecektir. Daha çok geceleri çalışarak, sürmenajdan ileri gelen ciddi bir hastalığın çalışmalarını üç ay süreyle durdurmaya onu zorlayacağı mart ayına kadar, yedi defter dolduracaktır.¹² Aşağı yukarı 1.100 sayfalık koca bir cilt oluşturan bu elyazıları, iki büyük bölüm içeren bir plan gereğince düzenlenmiştir: para bölümü ve sermaye bölümü.

Başlıca sorun olan artı-değer sorunu, onun için tümüyle açıklığa kavuşmuştur. Ama şimdi, araştırmaları sırasında karşısına çıkmış olan ayrıntıları düzene koymak ve açıklığa kavuşturmak sözkonusudur. Alışık olduğu yöntem uyarınca, teorilerini eleştirdiği bir yazarı temel olarak ele alıyor ve böylelikle kendi teorilerini açıklamış oluyor. Böylece, Proudhon'un para teorisinden hareket ederek, onun karşısına kendi fikirleriyle çıkıyor. Ama, çalışmaları ilerledikçe, yeni sonuçlara ulaşıyor.¹³ Örneğin değer ile

¹¹ Bu yapının 22. sayfasına bakınız.

¹² Moskova'da 1939 ve 1941'de kitap halinde yayınlanmış olan bu elyazıları, şu başlık altında tanınmaktadır : *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie* (Rohentwurf).

¹³ Bu konuyla ilgili olarak Engels'in 14 Ocak 1858 tarihli mektubuna (MEGA III/2, s.274) bakınız.

para ilişkisi üzerine, fiyat ölçüsü ve değişim aracı olarak çelişik yönleri olan özel meta paranın rolü üzerine. Ve giderek ilk planının genişlediğini ve ilerdeki yapıtı olacak *Kapital*'in geniş çizgileriyle taslak halinde belirlediğini görüyor.

Marx'ın Lassalle'a yazdığı 2 Şubat 1858 tarihli mektup¹⁴ bunu kesin olarak doğrulamaktadır. Birkaç aydan beri ekonomi üzerine çalışmalarının son hazırlığına giriştiğini söyledikten sonra, şunları ekliyor:

"Ama işler çok yavaş ilerliyor; yıllardan beri araştırmalarının başlıca hedefi olan konuları sona erdirmeye kalktığında durmadan bu konuların yeni yönleri karşına çıkıyor ve yeni düşünceler doğuruyor. ...

"İlk olarak ele alınması sözkonusu olan çalışma, iktisadi kategorilerin eleştirisidir, ya da, başka bir ifadeyi daha uygun bulursan, burjuva ekonomik sistemin eleştirel açıklamasıdır. Bu, hem sistemin açıklamasıdır ve hem de açıklama bahanesiyle, sistemin eleştirisidir. Bütünün kaç forma tutacağı hakkında bir fikrim yok. Zamanım ve olanakım olsaydı, okura sunmadan önce tamamını son biçimine sokabilseydim, çok kısaltabilirdim; çünkü bu yöntemi her zaman sevmişimdir. Ama şimdiki şekliyle fasiküller serisi halinde basılırsa (ki bu, anlaşılması için belki de daha iyidir, ama hiç kuşku yok ki, biçim bakımından yapıta çok şey kaybettirir), bu, işi zorunlu olarak biraz genişletecektir."

Ve Marx ilk kez olarak çalışmasının planını sunuyor:

"Açıklama, ele alış tarzı demek istiyorum, tamamen bilimseldir, bu bakımdan alışıldığı anlamda polis nizamlarına karşı gelmemektedir. Bütünü altı kitaba bölünmüştür: 1. Sermaye üzerine (bazı giriş bölümleriyle birlikte); 2. Toprak mülkiyeti üzerine; 3. Ücretli emek üzerine; 4. Devlet üzerine; 5. Uluslararası ticaret; 6. Dünya pazarı. İster istemez, başka iktisatçıları eleştirmeden edemiyorum, ve özellikle Ricardo'yla, burjuva olduğu için onun bile *salt iktisadi*

¹⁴ Bkz: Ferdinand Lassalle, *Nachgelassene Briefe und Schriften*, hrsg. von Gustav Mayer, III. Bd., s.116-117 (Berlin, 1922), (Bu mektuptan bir parça için bu yapıtın 251-252. sayfalarına bakınız).

açıdan hatalara düşmek zorunda bulunduğu ölçüde, polemige giriyorum. Ama bir tüm olarak ekonomi politigin ve sosyalizmin eleştirisi ve tarihi, başka bir çalışmanın konusu olmalıdır. Ve en sonu iktisadi kategorilerin ve ilişkilerin gelişmesinin kısa bir *tarih taslağı* da, bir üçüncü yapıtın konusu olmalıdır."

Lassalle, bir yayinevi aramaya girişiyor ve daha 3 Martta Marx'tan imzalaması sözkonusu olan sözleşmenin koşulları hakkında bilgi istiyor. 26 Martta, yayinevi sahibi Franz Duncker'in, basılan her yaprak için üniversite profesörlerine yalnızca 2 altın verildiği halde, Marx'a 3 Friedrich altını (yani 17 taler) ödemeyi kabul ettiğini bildiriyor. Görünüşe göre, Marx'ın iktisadi yapıtının geleceği güvenlik altına alınmıştır; ona kalan tek şey, son redaksiyonu tamamlamaktır.

Ne yazık ki, bu iyi haberler Londra'ya geldiği sırada, Marx, yataklık hasta olmuştur ve çalışmalarına ara vermek zorundadır. Uykusuz geceler, para sıkıntıları, *New York Tribune* muhabirliği, onun sağlığının hakkından gelmiştir ve ağır bir karaciğer hastalığına tutulmuştur. İlk yazda, 6 Mayıs'tan 20 Mayıs'a kadar, Engels'i Manchester'da ziyaret etmek üzere, kendisine çok yarayacak olan bir yolculuk yapacak kadar iyileşmiştir. 31 Mayıs'ta Londra'ya döndüğünde, Engels'e "formunda" olduğunu ve çalışmaya başlayacağını yazıyor. Ama bu arada onun ilk taslağı kesin çizgileriyle belirlemiştir. 2 Nisan 1858'de, şimdi artık birinci kısmın, sermayenin, dört başlığı içerecek olan planını, Engels'e açıklamıştı.¹⁵ Başlıklar şunlardı: A) Genel Olarak Sermaye; B) Rekabet; C) Kredi; D) Hisse Senedi Sermayesi. Birinci bölüm, Genel Olarak Sermaye, şu ikincil bölümlere ayrılmaktadır: 1. Değer; 2. Para, a) ölçü olarak para, b) değişim ya da basit dolaşım aracı olarak para, c) madenî para olarak para; 3. Sermaye. Manchester'da bulunduğu günlerde, taslağını, "defterler" in kaleme alınışı

¹⁵ Marx'ın, MEGA III/7. (Bu yapıtın 252-257. sayfalarındaki mektuba bakınız.)

sırasında ticari deneyiminin bütün meyvelerini ona iletmiş olan Engels ile tartışmıştı. Kısaca, notlarına döndüğü zaman, yedi cep defterinin bir dizinini¹⁶ hazırlamayı gerekli sayıyor. Yapıtı, son biçimiyle yazmaya başlamadan önce, onu bütün açıklığıyla görmek istiyor.

Yazın çalışmasına yeniden ara vermek zorunda kalıyor. Her şeyden önce mali durumu giderek kötüleşmiştir. Bayan Marx'ın sağlığı bir hava değişimini mutlaka gerektirmektedir ve Marx, zamanının bir kısmını, Engels'in kendisine vermiş olduğu, ama ancak birkaç ay içinde ödeyebilecek vadeli bir bonoyu kırarak alan alacaklı aramakla geçirir, ve sonra, biricik gelir kaynakları olan New York gazetesi ve Dana'nın ansiklopedisi için çalışmasını sıkılaştırarak sürdürür. Ve ensonu, Manchester gezisinin ve atla gezintilerinin biraz dindirdiği karaciğer hastalığı sıcaklarla birlikte artmıştır. Marx, kendisini yazı yazamaz durumda hissetmektedir. Yazma işine ancak eylül ayında yeniden koyulabilecektir. 21 Eylülde, Engels'e yazdığı bir mektupta, yaz boyunca devam eden kötü sağlık durumundan sözettikten sonra şöyle diyor:

"İşte bu yüzdendir ki, elyazması, ancak şimdi (iki hafta içinde), ama bir seferde iki fasikül olarak gönderilebilecek. Daha önce yazılmış olan şeyleri, güzel bir üslupla ifade etmekten öte yapacak bir şeyim olmadığı halde, birkaç tümceyi biraraya getirmek için saatlerce uğraşmam gereken durumlar oluyor."¹⁷

Gerçekte ise, yapıtı elleri arasında büyümektedir. Notlarına son biçimini verirken, Marx, bunların bazı kısımlarını daha da derinliğine geliştirmektedir ve henüz *Eleştiriye Katkı* olmayan, üç defter halinde yeni bir metni kaleme almaktadır. Bu elyazmalarının bir kısmı, *Katkı*'nın "ilk biçimi" adını taşıyan iki defter şeklinde bulunmuştur.¹⁸ Anlaşıldığına göre, elimizde bulunan, bu çalışmanın son kısmı

¹⁶ Bu dizin, *Grundrisse*, s.951-967'de yer almaktadır.

¹⁷ MEGA III/2, s. 338.

¹⁸ Bu elyazmaları, *Grundrisse*, s.871-947'de yayınlanmıştır.

dır. Gerçekten bu yapıt *Katki*'nin II. bölümünün 3. kısmına tekabül eden madenî para olarak paranın incelenmesi ile başlamaktadır. Burada, esasta, son biçimini almış yapıttaki konu başlıklarının aynıları bulunmaktadır. Ama Marx, ilk planına sadık kalmakta ve burada, ilk kez, paranın sermayeye dönüşmesini ele almaktadır; ki, bu kısım, *Kapital*'in birinci cildinden önce bir daha incelenmeyecektir. Aynı biçimde, burada "basit dolaşımda, mülk edinme yasasının belirtileri" üzerine bir bölüm de bulunmaktadır. Bu defterler, Marx'ın iktisadi düşüncesinin gelişmesini bütün açıklığıyla anlayabilmek için okunması zorunlu olan metinlerdir. İlkönce bu defterler, kapitalist üretim tarzının kökeni üzerine yeni unsurlar içermektedir. Öte yandan, burada, başka hiç bir yerde, ne Marx'ta ve ne de Engels'te bulunmayan, son derece önemli formülasyonlar vardır. Ve en sonu bu elyazmaları, Hegel'in vokabülerine çok yakın bir felsefe dilinde kaleme alınmıştır (ki bu, elyazmalarının ilginçliğini artırmaktadır), ve burada, Marx'ın, bizzat sermaye kavramından hareket ederek, sermayenin çeşitli belirlemelerine vardığı görülmektedir. Bu bakımdan, bu defterler, Marx'ın gençliğinin felsefi düşüncesi ile olgunluk çağıının bilimsel yapıtı arasında bir menteşe görevi yerine getirmektedir. Bunların sistemli olarak incelenmesi, Marx'ın ve onun yönteminin evrimi üzerine bilgimizi önemli ölçüde zenginleştirecektir.

Bu sırada, Lassalle, vaadedilen elyazmasının gelmemesi karşısında meraklanmaktadır. 12 Kasım 1858'de, Marx, kendisine, çok önemli bir mektup yazıyor ve özet olarak şöyle diyor:

"Elyazmasının yollanmasının gecikmesine gelince, ilkönce hastalık bir engel oluşturdu ve sonra da para kazanmak için yapmak zorunda olduğum bazı işleri yetiştirmem gerekti. Ama asıl neden şu: malzeme önümde, artık sözkonusu olan yalnızca onu uygun biçime sokmaktı. Oysa yazdığım her satırda yazı üslubunun ötesinde karaciğer hastalığımı hissetmekteydim. Ve bu yapıtın sağlık nedenleriyle

berbat olmasına razı olmamamın iki nedeni var:

"1. Bu yapıt, 15 yıllık çalışmamın, yani ömrümün en güzel yıllarının sonucudur.

"2. Bu yapıt ilk kez, toplumsal ilişkilerin yeni bir görüş tarzını bilimsel olarak sunmaktadır. Onun için, yapıtın, hasta bir karaciğere özgü olan asık suratlı ve kasılmış bir yazış tarzı ile çirkinleşmesine engel olmam benim için bir parti görevidir.

"Yapıtın edebî değer taşıması konusunda bir iddiam yok, yalnızca her zamanki üslubumla yazmak istiyorum; ki bu da, acılar çektiğim aylar içinde, hiç değilse bu konuda mümkün olmadı; çünkü aynı zaman süresi içinde, İngilizce olarak, *de omnibus rebus et quibusdam aliis*¹⁹ en azından iki cildi dolduracak makaleler yazmak zorundaydım ve sonuç olarak yazdım da. Öyle sanıyorum ki, bu durum, Bay Duncker'e, senden daha az ehil olan birisi tarafından bile anlatılırsa, davranışımı yalnızca onaylayabilir, çünkü bir yayinevi sahibi olarak sorunun onu ilgilendiren yanı, kendisine, parasına karşılık olabildiğince iyi mal vermeye çalışmamdır.

"Aşağıyukarı dört hafta içinde bitireceğimi sanıyorum. Çünkü tam anlamıyla yazı yazmaya henüz başlamış bulunuyorum.

"Bir nokta daha, ama bunu, ancak elyazması oraya ulaştığında savunmak zorunda kalacaksın: öyle anlaşılıyor ki, birinci kısım: *genel olarak sermaye*, aşağıyukarı iki fasikül tutacak; sorunu açıkça koyarsak, gerçekten, burada, ekonomi politiğin en soyut kısmının açıklaması sözkonusu olduğuna göre, aşırı ölçüde özetleme, okurun konuyu gerektiği gibi sindirmesine engel olacaktır. Ama, öte yandan, bu ikinci kısım, *aynı zamanda* yayınlanmalıdır. Konunun iç zincirleme bağlantısı, bunu zorunlu kılmaktadır ve yapıtın bütün etkisi buna bağlıdır."²⁰

Demek ki, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* olacak

¹⁹ Şundan bundan, her konu üzerinde.

²⁰ Lassalle. *Nachgelassene Schriften*, c.III, s.136.

yapıtı sonal olarak kaleme alışı, bu günlerdedir. İlk anlaşmada fasiküllerin ortalama büyüklüğü dört forma olarak tahmin edilmiş olduğundan, ele alacağı konunun, bu hacmi aşacağını daha şimdiden görmektedir. Engels'e, 29 Kasım 1858 tarihli mektubunda, gecikmenin nedenlerini kendisi açıklıyor ve sağlık durumundan olsun, mali sıkıntılardan olsun, yakınlıktan sonra, şunları ekliyor:

"Ensonu birinci kısım daha da genişledi; gerçekten *ilk* bölüm, *meta* bölümü, ilk karalamada hiç yazılmamışken, ve *ikinci* bölüm, *para ya da basit dolaşım* bölümü, ancak çok kısa olarak incelenmişken, bu kez bu iki bölüm, başlangıçta düşündüğümden çok daha kapsamlı geliştirildi."²¹

Çalışma bütün aralık ayı boyunca ve Ocak ayı başlarında devam ediyor. Ensonu 15 Ocak 1859'da, Engels'e, şu haberi verebilmektedir:

"Elyazması aşağı yukarı 12 forma (3 fasikül) tuttu ve — sıkı dur— her ne kadar başlık: *Genel olarak sermaye* ise de, bu fasiküller sermaye ile ilgili hiç bir şey içermemektedir, yalnızca şu iki bölüm var: 1. *Meta*, 2. *Para ya da basit dolaşım*. Gördüğün gibi (Mayısta, seni görmeye geldiğim zaman) ayrıntılı olarak hazırlanmış olan kısım, henüz yayınlanmıyor. Ama bu, iki bakımdan iyi bir şey. İşler iyi yürürse 3. bölüm, *Sermaye Üzerine*, hızla ardından yayınlanabilir. İkincisi, doğası gereği, bu pis herifler yayınlanan kısım için yapacakları eleştirilerde, tek yanlılıkla ve son derece ciddi ve bilimsel küfürlerle yetinemeyeceklerine göre, bu aşağılık adamları daha sonra sermaye üzerinde görüşlerimi az çok ciddiye almaya zorlamış oluyorum. Ayrıca, öyle sanıyorum ki, pratik amaçlar dışında, para üzerine bölüm, uzmanlar için ilginç olacaktır."²²

Bu kez, yapıt, gerçekten tamamlanmaktadır. Ama son güçlükler gelir çatar. 21 Ocak 1859'da, Marx, Engels'e şöyle yazıyor:

"Bahtsız elyazması tamamlandı, ama gönderilemiyor,

²¹ MEGA III/2, s.349.

²² MEGA III/2, s.356.

çünkü posta ücretini ödemek ve sigorta ettirmek için tek bir *farthing*'im yok. Sigortalamak gerekli, çünkü bir ikinci kopyası yok. Onun için pazartesiye kadar bana biraz para göndermeni senden rica etmek zorunda olduğumu görüyorum ..."

Ve Marx, acı bir alayla, şunları ekliyor:

"Bu kadar parasızlık çeken bir kimsenin "para" üzerine yazı yazdığını sanmıyorum. Bu konuyu işlemiş olan yazarların çoğu, araştırmalarının konusu bakımından son derece rahattılar."²³

Açıktır ki, Engels, arkadaşının yardımına koşuyor ve elyazması ensonu 25 Ocakta yola çıkabiliyor. Ama dertler sona ermemiştir. Duncker koliyi aldığını bildirmekte gecikiyor. Ve Marx, ancak, 9 Şubat'ta haberi alarak rahatlayabiliyor. Şimdi artık, Ocak 1859 tarihini taşıyan "Önsöz"ü, Marx'ın fikir yaşamını anımsattıktan sonra, marksist yazının en güzel sayfaları arasında yerini alan, tarihsel materyalizmin o ölümsüz tanımlamasını sunan, açıklığı ve özlüğü ile hayran bırakan bu metni gönderebilecektir.

Kitap, bin adet olarak haziran başında —Lasalle'in bir mektubuna göre 1 Haziranda— yayınlanacaktır. Öyle anlaşılıyor ki, *Ekonomi Politika'nın Eleştirisine Katkı*, Marx'ın beklediği yankıyı uyandırmamıştır. Engels'in Londra'da yayınlanan *Das Volk*'taki iki yazısı²⁴ Alman basınında eleştirel bir inceleme yayınlanmamıştır. Sessizlik engellemesi, yapıtın çevresinde iyi örgütlenmiştir. Kuşku yok ki, kitabın okunması oldukça güçlü ve Kugelmann'a yazdığı 28 Aralık 1862 tarihli mektubunda, Marx, bunu kabul etmektedir:

"Birinci fasikülde açıklayış tarzı, kuşkusuz, halkın pek anlayacağı bir tarz değildi. Bu, ya konunun soyut niteliğinden, ya buna ayrılmış olan yerin sınırlı oluşundan, ya da yapıtın güttüğü amaçtan ileri gelmekteydi. ... Bir bilimde devrim yaratmayı amaçlayan bilimsel girişimler, hiçbir zaman gerçekten halk dilinde kaleme alınamaz. ... Bununla

²³ *Ibid.*, s.357.

²⁴ Bu iki makale, bu kitabın 23-34 sayfalarında yayınlanmaktadır.

birlikte, Alman uzmanların, nezaket gereği olsa da, yapıtı-
mı tamamen yok sayamayacaklarını bekliyordum. Üstelik
hiç hoş olmayan bir başka deneyimim şudur ki, Alman-
ya'da bu bilimle uzun zamandan beri uğraşmış olan ve özel
olarak mektuplarında I. fasikül hakkında hayranlık göste-
rileriyle ve aşırı övgülerle bana hitap etmiş olan partili yol-
daşlar, ulaşabildikleri dergilerde bir eleştiri yazmak için,
hatta kitabın içindekiler sütununu bir yere koymak için en
küçük bir davranışta bulunmamışlardır. Bu, bir parti takti-
ği ise, itiraf edeyim ki, bunun gizini ben anlayamıyorum."²⁵

Bu kitap, ilk yayınlandığında layık olduğu başarıyı sağ-
lamadıysa da, Marx'ın sağlığında bir ikinci baskısı yapıl-
madıysa da, gene de onun ekonomik çalışmasının ayrılmaz
bir parçasıdır. Marx, bunu yalnızca bir başlangıç say-
mıştır. Bir süre dinlendikten sonra devamını yazmaya ni-
yetleniyordu. Ama bir kez daha çalışması kesintiye uğradı.
1860 yılında Vogt sorunu ortaya çıktı, ve Marx, *Herr Vogt*
adlı yapıtını yazabilmesi için gerekli belgeleri toplamaya
zaman ayırmak zorunda kalacaktır. Sonra da, 1862 yılı baş-
larında, asıl gelir kaynağı, *New York Tribune* muhabirliği
sona erecektir. Umutsuz bir mali sıkıntıya düşecek ve hat-
ta ailesinin geçimini sağlamak için bir demiryolu şirketine
memur olarak girmeyi bile düşünecektir. O, fiilen ancak
1863 yılında iktisat üzerinde çalışmalarına yeniden başla-
yabilecektir ve *Kapital*, ancak 1867'de yayınlanacaktır.
Ama bu arada *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*'nin bir
sonraki bölümü olacak yazı, o bilinen büyük yapıt olmuştur.
Plan değişmiştir ve ekonomi politığın eleştirisi, yeni
yapıtta ancak bir ikincil başlık olarak yer alacaktır. *Kapi-
tal*'in önsözünde de Marx şöyle yazacaktır:

"Şimdi birinci cildini kamuoyuna sunduğum yapıt,
1859'da yayınlanan *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*
adlı yapıtımın devamını oluşturur. Birinci kısım ile onun

²⁵ Marx, burada, herhalde, Brockhaus yayınevini dergisinde bir eleş-
tiri yazması için, kendisine doğrudan ricada bulunduğu Lassalle'ı kastet-
mektedir.

devamı arasındaki uzun ara, çalışmamı tekrar tekrar kesen, uzun yıllar süren bir hastalıktan ötürüdür.

"Daha önceki yapıtın [*Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı*] içeriği, bu cildin ilk üç bölümünde özetlenmiştir. Bu, yalnızca, aradaki ilişki ve bütünlük yönünden yapılmamıştır. Konunun sunuluşu da geliştirilmiştir. Daha önceki kitapta yalnızca dokunulup geçilen birçok nokta, koşulların elverdiği ölçüde, burada, daha tam olarak işlenmişken, öte yandan, orada işlenen noktalara bu ciltte yalnızca değinilmiştir, değer ve para teorileri tarihi üzerine olan bölümler, tamamen dışarıda bırakılmıştır. Bununla birlikte, daha önceki yapıtın okuru, birinci bölümün dipnotlarında, bu teorilerin tarihi ile ilgili ek başvurma kaynakları bulacaktır."²⁶

Marx, burada, "dışarda bırakılmış" olan şeylerden sözettiği zaman, besbelli ki, para üzerine bölümü kastetmektedir. Ve bir gerçektir ki, *Eleştiriye Katkı*'da, biz, Marx'ın para teorisinin en ayrıntılı açıklamasını bulmaktayız. Burada, para dolaşımı sorunları ve para teorisi ele alınmaktadır ki, bunlar, *Kapital*'in üçüncü cildinde üretim süreci ve dolaşım süreci incelendikten sonra bir daha ele alınmayacaktır. Bu bakımdan, bu yapıtı yalnızca bir başlangıç ve *Kapital*'i de bunun devamı saymak güçtür. Metanın tahlili, burada, ancak taslak halinde verilmekte ve bu konu, ancak *Kapital*'in birinci cildinde ayrıntılı olarak geliştirilmekle birlikte, para teorisi alanında bu kitap, tüm yapıtın ana çizgilerini az çok görmemizi sağlamaktadır. Bu kitaba özgün bir kimlik kazandıran ve onu Marx'ın öteki ekonomik incelemelerinin bir tamamlayıcısı haline getiren budur. Bu kitap, yerini başka bir yapıtın tutamayacağı, okuru derin ve verimli düşüncelere yönelten bir kitaptır.

Nisan 1957

E[MİLE] B[OTTİGELLİ]

²⁶ *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1986, s.15.